

УДК 342.51

С. Ю. Любімова

СУТНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Проаналізовані адміністративно-правові засади діяльності приватних підприємств, визначено їх правову сутність, особливості та значення.

У приватному підприємстві закладено великий потенціал, який є рушійною силою для здійснення вдалих і результативних економічних реформ. Однак розвиток приватного підприємництва можливий лише за умови створення у суспільстві та державі сприятливого середовища для його існування та прогресу. Під «сприятливим середовищем» розуміємо підтримку розвитку приватного підприємництва на національному рівні, формування позитивного ставлення до нього в суспільстві, високий рівень підприємницької культури, стабільність економічної та правової системи тощо. Адже приватне підприємство посідає особливе місце в економічній сис-

© Любімова С. Ю., 2012

темі та відіграє важливу роль не тільки у підвищенні зайнятості населення, а й у справі забезпечення економічної стабільності та інноваційного зростання.

Метою статті є визначення сутності та особливостей адміністративно-правових засад діяльності приватних підприємств. Для досягнення зазначеної мети необхідно звернутись до наукових праць видатних вчених, які досліджували проблематику правового статусу приватних підприємств, проаналізувати думки науковців з приводу сутності поняття «адміністративно-правові засади». На основі системного аналізу спеціалізованої літератури визначити, яке значення мають адміністративно-правові засади при здійсненні діяльності приватних підприємств та реалізації їхніх завдань.

На сьогодні в Україні приватні підприємства становлять значну частину господарюючих суб'єктів, заснованих на приватній власності фізичних і юридичних осіб. Приватні підприємства – це одна з форм господарювання, яка є зручною з багатьох точок зору: в першу чергу, через відсутність вимог щодо мінімального розміру статутного фонду, а також через можливість здійснення одноосібного керівництва і управління такою юридичною особою, адже законодавство не містить вимог щодо обов'язкового створення у приватному підприємстві виконавчого та інших органів, як це вимагається, наприклад, у товаристві з обмеженою відповідальністю. Приватні підприємства надто мобільні, гнучкі, швидко пристосовуються до вимог ринку. Вони є тим плідним ґрунтом, на якому зростає середній і великий бізнес. Тому в багатьох країнах, у тому числі й в Україні, розвиток приватного бізнесу регулюється законодавчими актами.

Враховуючи важливість і значущість приватних підприємств як суб'єктів господарювання, на законодавчому рівні мають здійснюватися необхідні системні заходи з метою вдосконалення їхньої діяльності. Одним з аспектів цього є розробка питання правових засад діяльності приватних підприємств, оскільки саме вони визначають форми та способи здійснення їхньої діяльності. Отже, можна зазначити, що подальше теоретичне дослідження і практичне опрацювання питань адміністративно-правових засад діяльності приватних підприємств, розкриття особливостей їх реалізації сприятиме належному їх вивченню та з'ясуванню правового статусу підприємства, адже основною метою є забезпечення належного дієвого законодавчого механізму здійснення підприємницької діяльності.

Говорячи про правові засади діяльності приватних підприємств, слід відзначити, що вони спрямовані на визначення їхнього статусу, який реалізується ними в межах відповідних адміністративно-правових відносин. Отже, попередньо можна вести мову про те, що адміністративно-правові засади є засобом визначення (закріплення) правових параметрів (підстав, меж, способів) діяльності приватного підприємства, які характеризують його як

суб'єкта адміністративного права, суб'єкта адміністративно-правових відносин.

Як було зазначено вище, адміністративно-правові засади діяльності приватного підприємства є відображенням його правового статусу. Тому доцільно навести характеристику існування цих засад, адже вони повинні мати певні форми свого існування. Саме вони і утворюють певну систему правового закріплення адміністративно-правових засад діяльності приватних підприємств. Таким чином, за своєю сутністю адміністративно-правові засади діяльності приватних підприємств втілюються у відповідних правових нормах, які й визначають їхнє правове становище. Так, проблема правового становища приватних підприємств в Україні розглядалася у працях багатьох дослідників, а саме: Ю. Алексеевої, М. Ісакова, В. Кравчука, І. Кучеренка, Л. Ніколаєвої, В. Хахуліна. І як відомо з положень теорії держави та права, правові норми знаходять своє закріплення у нормативно-правових актах, де співвідношення статті закону і норми є співвідношенням форми і змісту, а законодавство – це зовнішня форма життя права, бо воно надає нормам права формальної визначеності [1, с. 216–217]. Так, адміністративно-правові засади діяльності приватних підприємств знаходять безпосереднє вираження і закріплення у нормативно-правових актах, які й регламентують їхню діяльність.

Так, коли мова йде про їх сукупність, у юридичній науці використовується термін «законодавство», під яким розуміють систему нормативно-правових актів, засновану на принципах субординації та координації її структурних компонентів, якій притаманні єдність і внутрішня узгодженість [2, с. 143–144]. З цього приводу зазначено, що тлумачення поняття «законодавство» як усіх нормативно-правових актів держави дає підстави для виділення двох підходів до його розуміння – широкого (уся сукупність нормативних актів, що й складають систему законодавства), і вузького (система законів держави) [3, с. 220]. Однак погодимося з О. Ф. Скакун, що включення в обсяг цього поняття всіх нормативно-правових актів держави істотно знижує роль і значущість власне закону, що відбувалося за рахунок «обростання» його підзаконними (відомчими) актами, наслідком чого є те, що значення закону як основи законності й правопорядку в державі нівелювалося [4, с. 249]. Ця ситуація провокує та спричиняє загрозу незавершеності процесу становлення та реформування законодавства України, де окремим напрямком його вдосконалення слід визнати підвищення ролі та значення закону.

Для вирішення питання про склад системи, в якій знаходять своє закріплення адміністративно-правові засади діяльності приватних підприємств, слід встановити обсяг поняття «законодавство». У цьому контексті звернемо увагу на точку зору, яка знайшла своє відображення в рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради про-

фесійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої ст. 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство») від 9 липня 1998 р. № 12-рп/98. Так, результатом розгляду конституційного звернення став висновок Конституційного Суду України, що термін «законодавство» треба розуміти так, що ним охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України. Відповідно, роль інших нормативно-правових актів полягає в конкретизації та деталізації законодавчих розпоряджень, але в жодному разі не «удосконаленні», «зміні» законів [5, с. 334].

Отже, законодавство становить чітко визначену ієрархічну систему, яка побудована на принципі підпорядкування та відповідності правового акта нижчої юридичної сили нормативно-правовому акту вищої юридичної сили.

Із проголошенням незалежності України Верховна Рада прийняла низку життєво необхідних нормативних актів, якими визначено основні засади функціонування та розвитку держави, загальні правові, економічні та соціальні засади здійснення підприємницької діяльності (підприємництва) громадянами та юридичними особами на території України.

Основні положення та норми-принципи, які становлять підґрунтя для здійснення приватними підприємствами своєї діяльності, закріплені на конституційному рівні. Найважливішим моментом конституційних основ адміністративно-правових відносин підприємницької діяльності є принцип, відповідно до якого органи державної влади і органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі та в межах повноважень і у спосіб, передбачений Конституцією та чинними законами України. Такі повноваження випливають із самої суті правової держави і принципу верховенства права: право має домінувати над органами влади, не допускати можливості свавілля з боку останніх, забезпечувати можливість контролю громадянського суспільства за державною діяльністю, в тому числі за здійсненням публічно-владних повноважень у сфері підприємництва [6, с. 47–48]. Таким чином, у цьому випадку ми повинні керуватися принципом: «можна лише те, що дозволено законом». Адже саме цей принцип лежить в основі публічно-правових засад забезпечення підприємницької діяльності. Таким чином, органи державної влади та місцевого самоврядування, які відповідно здійснюють адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності, мають право лише на ті дії, методи та форми впливу на суб'єктів підприємницької діяльності, які безпосередньо відображені в законах та визначають їх правовий статус.

Закони України, що надають органам державної влади та місцевого самоврядування право здійснювати публічно-владні повноваження у сфері підприємницької діяльності, наприклад, право здійснювати ліцензування, державну реєстрацію, патентування тощо, тим самим визначають їх правоздатність і дієздатність, а отже і правовий статус. Так, до цієї групи, наприклад, входять закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про державну податкову службу в Україні», «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» та ін. Правовий статус багатьох державних органів також визначається підзаконними нормативно-правовими актами.

Крім того, до цього блоку можемо віднести і закони, що містять положення, які закріплюють певні особливості адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності держави і спрямовані на правове регулювання власне підприємницьких відносин. Наприклад, закони України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», «Про захист економічної конкуренції», «Про ціни і ціноутворення», «Про інвестиційну діяльність», «Про захист права споживачів», «Про державну підтримку малого підприємництва». Податковий кодекс України тощо.

Також до адміністративно-правових засад діяльності приватних підприємств можемо віднести підзаконні нормативно-правові акти, які здійснюють деталізацію чинних законів. Вони приймаються Президентом України, Кабінетом Міністрів України та іншими центральними органами виконавчої влади. Наприклад, укази Президента України «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності», «Про стимулювання розвитку підприємницької діяльності в умовах світової фінансової кризи», «Про лібералізацію підприємницької діяльності та державну підтримку підприємництва», а також постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку координації проведення планових виїзних перевірок органами виконавчої влади, уповноваженими здійснювати контроль за нарахуванням і сплатою податків та зборів» від 27 грудня 2010 р.

Регулювання діяльності приватних підприємств до грудня 2010 р. здійснював Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва, створений 29 липня 1997 р. указом Президента України. До його завдань входили: аналіз стану розвитку підприємництва, розробка пропозицій, спрямованих на вдосконалення системи та механізму фінансово-кредитної підтримки підприємництва; розробка пропозицій щодо ефективного використання бюджетних коштів для фінансування заходів з підтримки і розвитку підприємництва та ін. [7]. Тобто цей центральний орган виконавчої влади забезпечував формування і реалізацію єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємницької діяльності й здійснював координацію регуляторної дія-

льності органів державної влади. Цим органом видано такий наказ, як, наприклад, «Про затвердження Типового положення про координаційну раду (комітет, комісію) з питань розвитку підприємництва при місцевих органах виконавчої влади».

Указом Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» цей комітет скасовано, а його завдання покладено на відділ розвитку підприємництва у складі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [9], який у свою чергу видав наказ від 12 січня 2012 р. № 28 «Про затвердження Положення про державного адміністратора і порядок його взаємодії з регіональними, місцевими дозвільними органами та суб'єктами господарювання».

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок про те, що на сьогодні існує значний нормативно-правовий масив, який виступає базою, адміністративно-правовими засадами для нормального функціонування та здійснення діяльності приватного підприємства. На його основі здійснюється регулювання суспільних відносин, що виникають між приватними підприємствами та органами державної влади з приводу здійснення як регуляторної політики, так і їх державної підтримки.

Але, на жаль, не все так досконало, як хотілося б. Адже, на нашу думку, не досягнуто чіткої регламентації порядку здійснення приватним підприємством своєї діяльності. З цією метою буде доречним внести зміни до Цивільного кодексу, доповнивши главу 8 розділу II книги першої ЦК України новим параграфом «Приватні підприємства» – нормами, які б детальніше на законодавчому рівні закріпили порядок створення, формування статутного фонду, функціонування та припинення діяльності приватного підприємства.

Отже, незважаючи на значну кількість нормативних актів у сфері підприємницької діяльності, все ж таки, правове становище приватних підприємств, які є зручною формою господарювання, потребує чіткої законодавчої регламентації з метою уникнення багатьох проблем, викликаних відсутністю належної законодавчої бази, яка б у повній мірі забезпечувала їх нормальне функціонування.

Вважаємо за доцільне розглянути адміністративно-правові засади в іншому ракурсі. Так, у правовій науці під поняттям «адміністративно-правові засади» розуміють ще й основи, принципи, які являють собою вихідні ідеї та провідні напрями, котрі становлять фундамент системи ідей, положень про приватні підприємства, визначають весь комплекс суспільних відносин, що виникають у процесі організації й діяльності приватних підприємств.

Отже, ще однією важливою складовою адміністративно-правових засад є принципи, які лежать в основі діяльності приватних підприємств. Перш за все, необхідно зупинитися на визначенні терміну «принцип». Під принципом (від лат. *principio* – основа, начало, засада) за загальнонауковим змістом прийнято розуміти основні начала, на яких побудовано що-небудь: точка зору, теорія,

правило поведінки, система тощо [9, с. 1072]. За С. І. Ожеговим «принцип – основне, вихідне положення будь-якої теорії, вчення, науки» [10, с. 515]. Принципи прийнято визначати як вихідні положення та ідеї, що характеризують об'єктивні закономірності розвитку держави та суспільства.

У ст. 44 Господарського кодексу України визначено загальні принципи підприємницької діяльності. До них належать:

1) самостійне формування програми діяльності, вибір постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежене законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;

2) вільний найм працівників. Цей принцип обмежується положеннями спеціального законодавства про зайнятість населення, а саме Законом України «Про зайнятість населення» [11], де зазначено, що для працевлаштування іноземцям і особам без громадянства необхідно отримати дозвіл у державній службі зайнятості;

3) вільне розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;

4) самостійного здійснення зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд. Цей принцип обмежується, зокрема, положеннями Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23 вересня 1994 р. [12], ст. 1 якого встановлює правила щодо обов'язкового зарахування на їх валютні рахунки в уповноважених банках виручки резидентів.

Але, на жаль, положення Господарського кодексу не закріпили принципи, які лежать в основі діяльності приватних підприємств. Тому, здійснивши аналіз правового становища приватного підприємства та особливості організації та здійснення його діяльності, можемо виокремити ряд таких принципів:

1. Самоокупність, що передбачає покриття витрат на просте відтворення виробництва за рахунок отриманих доходів. Погашення залучених кредитів і сплата процентів здійснюється за рахунок отриманих доходів чи відповідного матеріального забезпечення позичок. Принцип самоокупності означає, що фінансова діяльність підприємства ґрунтується на такому вкладенні коштів, яке обов'язково має окупитись, тобто забезпечується стабільний кругообіг фінансових ресурсів.

2. Прибутковість, яка є логічним продовженням принципу самоокупності, означає, що отримані доходи мають не тільки покрити проведені витрати, а й сформувати прибуток. Прибуток відіграє надзвичайно важливу роль. По-перше, це мета підприємницької діяльності, чистий дохід власників підприємства. По-друге, це критерій ефективності діяльності підприємства. Також прибуток віді-

грає важливу стимулюючу роль для підприємства, націлюючи його на максимізацію доходів і мінімізацію витрат.

3. Самофінансування – обов'язкова умова успішної господарської діяльності підприємств в умовах ринкової економіки. Цей принцип передбачає фінансове забезпечення розширеного відтворення виробництва на підприємствах за рахунок власних грошових ресурсів [13]. Він базується на повній окупності витрат по виробництву продукції та поширенню виробничо-технічної бази підприємства і означає, що кожне підприємство покриває свої поточні й капітальні витрати за рахунок власних джерел. у випадках тимчасової нестачі коштів потреба в них може забезпечуватися за рахунок короткострокових позичок банку і комерційного кредиту, якщо мова йде про поточні витрати, і довгострокові банківські кредити, використовувані на капітальні вкладення.

4. Самозабезпечення.

5. Матеріальна зацікавленість.

6. Економічна відповідальність приватних підприємств – система правил, встановлених державою для приватних підприємств, органів державного управління та місцевого самоврядування з метою узгодження їх інтересів, в тому числі й через відшкодування заподіяних збитків тощо. Економічна відповідальність регламентована чинним законодавством України, що передбачає її використання як крайнього заходу, в рамках процедури банкрутства підприємств та задоволення за рахунок вартості їх майна претензій кредиторів.

7. Господарська самостійність у межах чинного законодавства і контроль державних органів за його дотриманням.

Отже, на основі викладеного можна зробити висновок, що приватне підприємство є основним інструментом прогресу, що приносить прибуток, воно є продуктом еволюції, проб та помилок. Сприятливі соціальні умови сприяють його розвитку, цінностями якого виступають свобода особистості і недоторканність приватної власності. За таких умов приватне підприємство виникло як найбільший винахід інтелекту людини, як двигун прогресивного розвитку економіки. А його адміністративно-правові засади є тим нормативним масивом, основою, на якій ґрунтується підприємницька діяльність, розкривається правова сутність приватного підприємства та урегульовуються відносини з державними органами влади з приводу надання публічних послуг, державної підтримки, здійснення регуляторної та контрольно-наглядової діяльності.

Список літератури: 1. Черданцев А. Ф. Теория государства и права : учеб. для вузов / А. Ф. Черданцев. – М. : Юрайт, 2000. – 432 с. 2. Волинка К. Г. Теория держави і права : навч. посіб. / К. Г. Волинка. К. : МАУП, 2003. – 240 с. 3. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / [А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.] ; за ред. В. В. Копейчикова. – Стер. вид. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 320 с. 4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с. 5. Теория государства и

права : учебник / под ред. А. С. Пиголкина. – М. : Юрайт-Издат, 2005. – 613 с.

6. Ковальова М. В. Адміністративно-правові режими підприємницької діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ковальова Марина Вікторівна. – Х., 2007. – 197 с.

7. Положення про Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва : указ Президента України від 25 трав. 2000 р. № 721/2000 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-3599-2.html>.

8. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : указ Президента України від 9 груд. 2010 р. № 1085/2010 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010>.

9. Советский энциклопедический словарь / под ред. А. М. Прохорова. – М. : Сов. энцикл., 1980. – 1600 с.

10. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Русский язык, 1985. – 796 с.

11. Про зайнятість населення : закон України від 1 берез. 1991 р. № 803-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 14. – Ст. 170.

12. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті : Закон України від 23 верес. 1994 р. № 185/95 // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 40. – Ст. 364.

13. Лайко П. А. Фінанси підприємств : підруч. для студ. вузів / П. А. Лайко, М. В. Мних. – К. : Знання України, 2004. – 428 с.

Надійшла до редколегії 21.03.2012

Проанализированы административно-правовые основы деятельности частных предприятий, определены их правовая сущность, особенности и значение.

The administrative and legal principles of private enterprises activity are analyzed, their legal nature, characteristics and value are established.